

tır. Ankara'yı diğer illere bağlayan ker-
van yolu üstünde olan Akköprü munta-
zam yontulmuş andezit taşlarıyla yapılmış olup inşasında yer yer İlkçağ'dan kalma üzerleri işlemeli veya yazılı, dev-
şirme taşlar da kullanılmıştır. Sivri ke-
merli yedi gözlü olan köprü 77 m. uzun-
luğunda ve 7 m. genişliğindedir. Ortada-
ki en yüksek ve büyük göz 10 m. metre
açıklığındadır. Diğer gözler her iki uca
gittikçe alçalır ve ufalırlar. Birkaç defa
tamir edildiğinden esas biçimi bozulan
köprü, 1970'teki son tamirinde bir dere-
ceye kadar eski görünümüne döndürülme-
ye çalışılmıştır. Akköprü, Selçuklu devri
Türk köprü mimarisinin en güzel eser-
lerinden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mübârek Gâlib, *Ankara II: Kitabeler*, İstanbul
1928, II, 5; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri
Yapıları*, Ankara 1971, s. 159; Cevdet Çulpan,
Türk Taş Köprüleri, Ankara 1975, s. 60; Gül-
gün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s.
13-16; M. Erdoğan, "Tarihi Köprülerimizden
Ak-Köprü", *Karayolları Bülteni*, sy. 150, An-
kara 1963, s. 28.

SEMAVİ EYİCE

AKKUŞ, Hasan

(1895-1972)

İstanbul Nuruosmaniye Camii
eski başimamlarından,
son devrin tanınmış hâfız ve
kıraat âlimi.

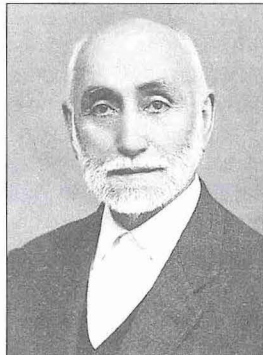
Ankara'nın Kızılcahamam ilçesine bağ-
lı Beşkonak (Gürcü) köyünde doğdu. Ba-
bası Osman Efendi, annesi Keziban Ha-
nım'dır. Çalışmak maksadıyla İstanbul'a
giden babası daha sonra oğlu Hasan'ı
da yanına aldı (1899). Osman Efendi bir
müddet Gazhane'de işçilik yaptıktan son-
ra Sirkeci Emîrler Mescidi'ne müezzin
oldu.

Hasan Akkuş'un çocukluğu İstanbul'un
Sirkeci semtinde geçti. İlk dinî bilgileri
babasından aldı. İlk tahsilini de bugün
IV. Vakıf Hanı diye anılan büyük iş ha-
nının yerindeki Hamidiye Mektebi'nde
tamamladı. Daha sonra Eyüp Kızılmes-
cid imam-hatibi Hâfız Hüsnü Efendi'nin
yanında hıfza başladı. Hâfızlığı tamamladıktan sonra Ayasofya Merkez Rüş-
diyesi'ne kaydoldu. 1913 yılında bura-
dan mezun olunca, Dârü'l-hilâfeti'l-aliye
medreselerinden Ayasofya Medrese-
si'ne girdi. Aynı yıl Çemberlitaş Dizdâri-
ye Camii'ne müezzin-kayyım olarak ta-
yin edildi. Öğrencilikle cami görevini bir-
likte yürütürken 1915 yılında silâh altı-

na alındı ve iki aylık kısa bir eğitimden
sonra Yemen cephesine gönderildi. Bu-
rada Birinci Fırka'ya bağlı istihkâm bölü-
ğü ihtiyat zâbit vekili olarak görev yaptı.
Bir ara İngilizler'e esir düştü. Çileli bir
esaret hayatından sonra 1918'de hürri-
yetine kavuştu. İstanbul'a dönünce Diz-
dâriye Camii'ndeki görevine yeniden baş-
ladı.

Bundan sonra kendisini Kur'an öğre-
nimine verdi. Tabak Yunus Camii imam-
ı Reîsülkurrâ Hacı Hasan Efendi'den
kırâat-ı seb'â* ve **aşere*** dersleri aldı.
1923'te Galata Arap Camii imam-hatip-
liğine, 1926'da Nuruosmaniye Camii ha-
tipliğine, sonra da ikinci imam-hatip-
liğine tayin edildi. Bu sırada evlendi ve
bu evlilikten üç çocuğu oldu. Bir taraf-
tan Nuruosmaniye Camii başimam-ha-
tibi Akreboğlu Hâfız Osman Efendi'den
takrîb* dersleri alırken bir taraftan da
aynı camiin kayyımhanesinde Kur'an
okuttu. Tanınmış hâfızlardan Ayasofya
Camii imam-hatibi İdris Okur'la birlikte
Ayasofya dersiâmlarından Âmâ Hâfız
Halil Efendi'den ders aldı. 1934'te 30 li-
ra maaşla İstanbul ikinci hâfız muallim-
liğine ve 1936'da da Nuruosmaniye Ca-
mii başimam-hatipliğine tayin edildi.

1940 yılında II. Dünya Savaşı sebebiyle
ikinci defa askere alınarak şark cep-
hesine gönderildi. Bir yıl kadar Diyarba-
kır'da ihtiyat zâbiti olarak görev yaptı.
Terhisden sonra eski vazifesine döndü.
Bu arada, Kur'an öğretimi için müstakil
bir dersane ve öğrenci yurdu açma ge-
reğine inanarak teşebbüse geçti. Pek çok
güçlkle karşılaştı. Sonunda Nuruosma-
niye Külliyesi içinde bulunan ve o zama-
na kadar depo olarak kullanılan müte-
velli odasını (bugün Hasan Akkuş Dersha-
nesi) dersane, daha sonra da harap
vaziyette bulunan on iki odalı medrese-
yi yurt olarak kendi adına Vakıflar İda-
resi'nden kiralamayı başardı. Böylece
1940-1950 yıllarında ilk yatılı Kur'an
kursu modelini gerçekleştirmiş oldu.

Hasan
Akkuş

Kur'an-ı Kerim'e hizmeti ve güzel oku-
yuşu ile meşhur hâfızlar arasında yer
alan Hasan Akkuş, 1950-1960 yılları ara-
sında da imam-hatiplik ve Kur'an muallimliği görevlerini birlikte yürüttü. Bu
arada birkaç defa hacca gitti. 1960'ta
iki görevin birlikte yürütülmesi uygu-
lamasına son verilince imamlığı tercih
ederek 1926 yılından beri sürdürdüğü
fiilî Kur'an hocalığını bıraktı. Bir ara İs-
tanbul Hademe-i Hayrât Cemiyeti baş-
kanlığı da yaptı. 4 Eylül 1970'te Nuru-
osmaniye Camii başimam-hatipliğinden
kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 8 Ocak
1972'de vefat etti. Namazı, uzun süre
hizmet verdiği Nuruosmaniye Camii'nde
kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Beya-
zıt Camii başimam-hatibi Hâfız Abdur-
rahman Gürses tarafından kıldırıldı ve
Levent Zincirlikuyu'daki aile kabristanı-
na defnedildi.

Pek çok hâfız yetiştirmiş ve birçok
hayırlı faaliyete önderlik etmiş olan Ha-
san Akkuş şakacı bir tabiata sahipti.
Spora ve özellikle güreşe ilgi duymuş,
gençliğinde çeşitli spor faaliyetlerine ka-
tılmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Maddenin yazımında Hasan Akkuş'un Di-
yânet İşleri Başkanlığı arşivinde bulunan özlük
dosyasından da faydalanılmıştır.

RECEP AKAKUŞ

AKL

(bk. AKIL).

AKL-ı SELİM

(العقل السليم)

Hüküm ve kararlarında

doğruyu yanlıştan,

iyiyi kötünden ayıran akıl, sağ duyu.

Her insanda az veya çok duyarlık, hâ-
fıza ve hayal gücü gibi akl-ı selîm de var-
dır. Descartes, "doğruyu yanlıştan ayır-
ma gücü" diye tarif ettiği akl-ı selîmi (le
bon sens) akıl ile aynı kabul eder ve bu-
nun bütün insanlarda eşit olduğunu söy-
ler. Buna göre akl-ı selîmin Kur'an'da
(bk. er-Rûm 30/30) ve hadislerde geçen
fitrat ile yakın alakası olduğu söylene-
bilir. Müfessirler **fitratı** genellikle, "bü-
tün insanların yaratılışında bulunan hak
dini ve onun mesajlarını kabul etmeye
müsait olan kabiliyet" şeklinde yorum-
lamışlardır. Hz. Peygamber de, "Her ço-
cuk fitrat üzere doğar; sonra ebeveyni

onu yahudi, hristiyan veya Mecûsî yapar" (Müslim, "Kader", 22) buyurmak suretiyle insanın yaratılıştan akl-ı selim sahibi olduğuna işaret etmiş ve aklın bu özelliğinin çevre tesirleri ile bozulabileceğini belirtmek istemiştir. İbn Sînâ, selim olan insan fıtratının akıl diye isimlendirildiğini belirtir. Fahreddin er-Râzî ise aklın doğru bilgiye ulaşabilmesi için hiss-i selîme muhtaç olduğunu söyler.

Kur'an'da bir de "kalb-i selim" geçmektedir (bk. eş-Şuarâ 26/89). Bundan bahseden âyet, mühürlendiği için isabetli düşünmekten mahrum kalmış kalplerden bahseden (bk. Muhammed 47/24) âyetle birlikte değerlendirilecek olursa, kalb-i selimin akl-ı selîme yakın bir mânâ taşıdığı veya en azından aklın selâmetini koruyabilmek için yaratılıştaki saflığını ve istikametini devam ettiren bir kalbe yahut da vicdana sahip bulunmak gerektiği sonucuna varılabilir (bk. KALB).

BİBLİYOGRAFYA:

İsmail Fennî, *Luğatçe-i Felsefe*, "bon sens" md.; Müslim, "Kader", 22; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1405/1985, s. 99; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh* (nşr. M. Sagîr Hasan el-Ma'sûmî), Tahrân 1406, s. 52-54, 79-80; A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, "sens" md.; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemû'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 467-468; II, 84.

SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY

AKLÂM-ı SİTTE

(اَقْلَامُ سِتَّة)

İslâm hat sanatında,
aynı yazının farklı tarz
ve üslupları mânâsında

"şes kalem" diye de adlandırılan
altı hat.

Bunlar tevki' (تَوَكُّع) ve rikâ' (رِقَاع), muhakkak ve reyhânî, sülûs ve nesih hatlarıdır. Başta aklâm (müfredi kalem) kelimesi olmak üzere bu isimlerden bazıları hat istilâhı olarak çok eski tarihlerden beri mevcuttur. Ancak zamanla delâlet ettikleri şeyler değişmiştir.

İslâmiyet'in doğuşu sırasında Arap yazısı, hem şekil bakımından hem de Arap dilini tesbit ve ifade edebilecek bir yazı sistemi olarak çok iptidâî seviyede idi. İslâmiyet'le yazının kazandığı ehemmiyet, Kur'an-ı Kerim'in yazı ile tesbiti, İslâm-Arap Devleti'nin muhtelif müesseseleriyle kurulup genişlemesi, Arap yazısının iki yönden gelişmesine âmil oldu: Bir yandan Arapça'yı tesbit edebilen bir yazı sistemi olması sağlandı (bk.

ARAP, YAZI), öte yandan şekil bakımından işlendi, güzelleştirildi; hatta bu medeniyetin hâlâ büyük bir canlılıkla yaşayan bir sanat şubesinin ana malzemesi oldu.

Bahsedilen devrede aynı yazının, yazı malzemesine ve kullanıldığı sahaya göre biri düz hatları ve keskin köşeleri galip vaziyette olan şekli, diğeri yuvarlak karakterli hatları ve yumuşak köşeleri galip vaziyetteki şekli olmak üzere birbirinden farklı hususiyetler kazanmaya başlayan iki tarzı doğmaya başladı.

Hat sanatında üslûp sahibi gerçek sanatkârlara, sadece yazısı güzel olanlardan ayırmak için verilen en eski sıfat muharrirdir. Bu kelimenin yerini zamanla hattat almıştır. Muharrir sıfatı ile la kaplandırılan sanatkârların en eskisi ise hat sanatı tarihinin ilk büyük merhalelerinden biri olan Kutbetü'l-Muharrir'dir (ö. 154/771). İbnü'n-Nedîm, Kutbe'nin dört kalem ihdas ettiğini söylerse de bunların mâhiyetini açıklamaz (bk. *el-Fihrist*, s. 7). Ağzı enleri birbirine nisbetle tayin edilen bu kalemlerden birincisi kalemü'l-celîl idi. Bu suretle Emevîler devrinde, muhtelif tipte vesikalara muayyen ebadda varaklar tahsisî ile bunlara uygun büyüklükte yazılar için standart kalemler ihdas edilmiştir. Daha sonra gelen sanatkârlar hünerlerini daha çok celîl kalemlerle yazılan büyük yazılarda göstermişlerdir.

Bu sanatkârlardan biri Abbâsîler devrinin başlarında, hicrî II. asır ortalarında şöhret sahibi olan ve pek çok talebe yetiştirmiş bulunan İshak b. Hammâd el-Kâtib'dir. Celîl üstadı olduğu belirtilen İshak b. Hammâd'ın talebelerinden İbrâhim es-Sicîzî (veya eş-Secerî), -tûmâr kalemine nisbetle- sülûseyn ve sülûs diye adlandırdığı iki kalem ihdas etti. Kâtip ve şair olan Yûsuf Lakve, seleflerinin tesbit etmiş bulunduğu en-nisfû's-sakîlden bir kalem çıkardı. Vezir Zû'r-riyâseteyn el-Fazl b. Sehl (ö. 202/818) bu kalemi çok beğendi ve ona er-riyâsî adını verdi. Bu kalem daha sonraları kalemü't-tevkiât adını almıştır. İbrâhim es-Sicîzî'nin talebelerinden el-Ahvel el-Muharrir, yine tûmâr esas olmak üzere bazı kalemler çıkarmış, ayrıca sülûsün ve nisfın incelerine mahsus olmak üzere hafifü'n-nisf ve hafifü's-sülûsü ihdas etmiştir.

Kutbetü'l-Muharrir ile İbn Mukle (ö. 328/940) arasında gelen sanatkârların en mühimi olan el-Ahvel'e on bir kalem ve hat isnad edilir. Bunlar arasında mü-

selsel (bütün harfleri birbirine bitişik yazı), hattü'l-muâmerât, hattü'l-kısa gibi, kalem değil, yazı şekline veya belli bir kalemin tahsis edildiği saha veya mevzûa delâlet eden adlar da vardır.

Şu halde başlangıçta yazı yazılan malzemenin (parşömen, papirüs veya kâğıdın) ebadına uygun cesâmette yazı için kalem tesbit edilmiştir. Büyük boy malzeme üzerine yazılacak yazılar için büyük (celîl) denebilecek yazıların başlangıç noktası aranmış, buna uygun kalemin ağzı daha küçük boyları tesbit için esas kabul edilmiş, sonra da eni bunun üçte ikisi, yarısı, üçte biri vs. olan, yine varak ebadında en uygun kalemler ihdas edilmiştir. Bu farklı kalemler bazan standart büyüklükteki kaleme nisbetleriyle adlandırılmış (msl. kalemü's-sülûs), bazan tahsis edildiği mevzû veya kullanma sahasına göre anılmıştır (kalemü't-tevkî'). Muhtelif divanlara, resmî dairelere, resmî ve hususî mâhiyetinde çeşitli saha ve mevzûlara ait vesikalara muhtelif büyüklükte varaklar dolayısıyla değişik boyda kalemler tahsis edilmiştir.

Bu kalem adlarının bir kısmı zamanla bu kalemlerle yazılan yazılar, farklı karakterler, hususiyetler kazanmaya, her kalemden değişik üsluplar doğmaya başlamıştır. Çünkü bu kalemlerle yazılan yazılar birbirinin ri'yâzî mânâda büyüğü veya küçüğü değildi. Meselâ tûmâr kaleminin ağız eni 24 beygir kuyruğu kılı (~ 15 mm.), elifi 24×24=576 kıl (24×15=360 mm.) boyunda idi; halbuki sülûs kalemin ağız tûmârının üçte biri, yani 24/3=8 kıl (8×0,625=5 mm.), buna mukabil elifinin boyu veya bazı harflerinin ufki uzunluğu 8×8=64 kıl (8×5=40 mm.) miktarı idi.

Bu kalem adlarının bir kısmı bunlara bağlı olarak hususî karakter kazanan yazı üsluplarının, hatların da adı oldu. Hicrî I. ve II. asırlarda sanatkârların zevk ve sezişleriyle buldukları birtakım nisbetlere bağlı olarak geliştirdikleri bu tarzlara aslî ve mevzun hatlar dendi. Bazı sanatkârlar bazı hatların gelişmesine daha çok hizmet etmişlerdir. Meselâ İbn Mukle'ye kadar uzanan bu devrenin büyük sanatkârlarından Zâkîf (Ahmed b. Muhammed), hususiyetle sülûs üstadı idi.

İbn Mukle ile, daha doğrusu İbn Mukle kardeşlerle -yani ikisi de vezir olan Ebû Alî Muhammed b. Alî (ö. 328/940) ve Ebû Abdillâh el-Hasan b. Alî (ö. 338/949) ile- hat sanatı tarihinde yeni bir devir açıldı. İbn Mukle'lerin bu sahadaki